

Янауер Мечислав Мирославович,
аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0009-0008-2717-0145
20a.m.yanauer@std.npu.edu.ua

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ У ЗАКОНОДАВЧОМУ РЕГУЛЮВАННІ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті досліджуються державно-конфесійні відносини в Україні від моменту здобуття незалежності до сьогодення, зокрема в контексті повномасштабного російського вторгнення 2022 р. Розглядається потреба України у створенні ефективної політичної моделі у сфері релігійних відносин, урахувавши деструктивний характер радянської політики у цьому плані. В умовах війни з Росією проблема регулювання діяльності релігійних організацій стала ще більш актуальною, що вимагає розроблення партнерської моделі державно-конфесійних відносин для забезпечення прав і свобод громадян.

Основна увага приділяється аналізу законодавчих ініціатив, спрямованих на обмеження впливу країни-агресора на релігійне середовище України. Зокрема, розглядаються проекти законів №№ 7204, 7213, 8221 та 8371. Особлива увага приділяється проекту закону № 8371, представленому 19 січня 2023 р., який передбачає комплексне вирішення проблеми шляхом заборони діяльності релігійних організацій, афілійованих із релігійними структурами у державі-агресорі. Законопроект передбачає проведення релігієзнавчих експертиз Державною службою з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) та можливість припинення діяльності таких організацій через судові рішення. Однак реалізація цього проекту пов'язана з труднощами, зокрема можливою великою кількістю судових справ та необхідністю чіткого визначення механізмів виконання положень закону.

У статті підкреслюється, що хоча законопроект № 8371 має значний потенціал для підвищення національної безпеки, необхідно врахувати попередні законодавчі ініціативи та їхні недоліки. Рекомендується вдосконалення механізмів реалізації закону та продовження боротьби з російським впливом у релігійному полі через інтенсифікацію заходів проти антиукраїнської діяльності окремих релігійних діячів та активну просвітницьку роботу. Це сприятиме зменшенню кількості релігійних громад, що підпадуть під дію закону, зосереджуючи зусилля на найбільш проблемних випадках.

Ключові слова: політична модель релігійних відносин, державно-конфесійні відносини, законодавче регулювання релігійних організацій, свобода світогляду, законодавчі зміни, законопроект № 8371.

Yanauer Mechyslav,
Postgraduate Student at the Department of Theology and Religious Studies
Mykhailo Drahomanov National University of Kyiv
orcid.org/0009-0008-2717-0145
20a.m.yanauer@std.npu.edu.ua

CURRENT CHALLENGES IN LEGISLATIVE REGULATION OF STATE-CONFESSIONAL RELATIONS IN UKRAINE

The article investigates state-confessional relations in Ukraine from the moment of independence to the present, particularly in the context of the full-scale Russian invasion in 2022. It examines Ukraine's need to create an effective political model in the sphere of religious relations, considering the destructive nature of Soviet policies. In the context of the war with Russia, the problem of regulating the activities of religious organizations has become even more urgent, necessitating the development of a partnership model of state-confessional relations to ensure the rights and freedoms of citizens.

The main focus is on analyzing legislative initiatives aimed at limiting the influence of the aggressor country on the religious environment of Ukraine. In particular, the draft laws No. 7204, 7213, 8221, and 8371 are considered. Special attention is paid to draft law No. 8371, presented on January 19, 2023, which proposes a comprehensive

solution to the problem by prohibiting the activities of religious organizations affiliated with religious structures in aggressor state. The draft law provides for conducting religious studies examinations by the State Service of Ukraine for Ethnic Affairs and Freedom of Conscience and the possibility of terminating the activities of such organizations through a court decision. However, the implementation of this project is associated with difficulties, including the possible large number of court cases and the need for clear mechanisms for executing the law's provisions.

The article emphasizes that while draft law No. 8371 has significant potential to enhance national security, it is necessary to consider previous legislative initiatives and their shortcomings. It recommends improving the mechanisms for implementing the law and continuing the fight against Russian influence in the religious field through intensifying measures against anti-Ukrainian activities of individual religious figures and active educational work. This will reduce the number of religious communities subject to the law, focusing efforts on the most problematic cases.

Key words: political model of religious relations, state-confessional relations, legislative regulation of religious organizations, freedom of conscience, legislative changes, draft law № 8371.

Актуальність дослідження. Упродовж віків державно-конфесійні відносини займали ключове місце у соціальних системах різних країн. Здобувши незалежність, молода Українська держава зіткнулася з потребою створення адекватної та справедливої політичної моделі у сфері релігійних відносин, особливо якщо врахувати характер радянської політики у вищезазначеній сфері. Саме через цей деструктивний характер взаємодія між державними органами та релігійними організаціями залишалася чутливим питанням, а в контексті повномасштабного російського вторгнення ця проблема стала ще більш делікатною та актуальною. Розроблення партнерської моделі державно-конфесійних відносин, що забезпечує права і свободи громадян, залишається невідкладним завданням, яке не можна ігнорувати навіть у часи війни. Ба більше, вторгнення спонукало Україну до більш тісної інтеграції з європейськими системами управління, підкреслюючи важливість демократичних стандартів прав і свобод у контексті церковно-державних відносин.

У зв'язку з активним застосуванням Росією релігійного чинника в гібридній війні проти нашої держави цей аспект став однією із загроз для національної безпеки України. Подальший розвиток нарративу російської пропаганди вказує на необхідність глибокого аналізу церковно-державних відносин в Україні, акцентуючи на ключовій ролі українського православ'я у цих процесах, яке стало однією з основних мішеней російської пропагандистської кампанії щодо дискредитації України та посилення внутрішніх незгод. У світлі вищезазначених обставин виникає потреба у модифікації законодавства щодо свободи совісті, яке б сприяло державі в ефективному захисті своїх національних

інтересів. Однак вирішення цього питання є комплексним завданням, адже імплементація занадто суворих чи недостатньо обґрунтованих законодавчих заходів може вести до недоречного обмеження прав та свобод громадян. Тому існує потреба у формуванні моделі, яка здатна адекватно протистояти інформаційним викликам сьогодення, водночас уникаючи авторитарних заходів, що можуть нагадувати радянські методи.

Виклад основного матеріалу. На початковому етапі формування державно-церковних відносин у сучасній Україні ключовим завданням було створення базового законодавства в релігійній сфері фактично з нуля, що зумовлювало потребу в суттєвому реформуванні правового поля регулювання релігійної діяльності в Україні. Віктор Єленський зазначав, що «запозичити бодай щось зі сталінського законодавства, яке лишалося практично незмінним від 1929 року, видавалося цілковито абсурдним» (Єленський, 2001, с. 11). Відповідно, основним законом у цій сфері став Закон Української РСР № 987-ХІІ «Про свободу совісті та релігійні організації», який було прийнято 23 квітня 1991 р., навіть за кілька місяців до проголошення незалежної України (Закон, 1991). Доданий у подальші роки, закон гарантує право на свободу совісті та релігії для всіх громадян України, а також незалежність релігійних організацій у їхній діяльності.

Закон № 987-ХІІ визначає обов'язки держави стосовно релігійних організацій та їхні обов'язки перед державою та суспільством. Важливим є положення про забезпечення можливості релігійним громадам отримати державну реєстрацію, надаючи їм потенціал для набуття статусу юридичної особи, що

необхідно для управління майном та коректного оформлення трудових відносин усереднені релігійної організації. Зокрема, відповідно до ст. 7, яка залишається практично незмінною з моменту прийняття, «релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями)» (Закон, 1991).

Це встановило нормативну базу, за якою Церква як інституція не є юридичною особою, проте її структурні одиниці, такі як єпархії, синодальні відділи або місцеві релігійні громади, можуть набувати такого статусу. Також у зв'язку з новими можливостями було оновлено законодавче регулювання різних аспектів діяльності релігійних організацій, включаючи майнові, земельні та трудові відносини. Додатково були скасовані деякі положення Кримінального та Цивільного кодексів України, що залишилися з радянських часів та обмежували права релігійних організацій та їх учасників. Подібним чином уряд розпочав непряму підтримку духовної та благодійної діяльності релігійних організацій, запровадивши сприятливий податковий режим для них та знизивши витрати на комунальні послуги, сприяючи, таким чином, розширенню матеріальної бази релігійних громад. Одним із перших актів, що втілював цю підтримку, став Указ Президента № 322/94 від 22 червня 1994 р. «Про надання пільг релігійним організаціям». Такий підхід був зумовлений бажанням пом'якшити наслідки попереднього радянського режиму, який був ворожим до Церкви, а також компенсувати релігійним громадам матеріальні втрати, завдані примусовою націоналізацією церковного майна та довготривалою забороною накопичення активів для інституційного розвитку.

Очевидною сьогодні є необхідність удосконалення певних аспектів закону № 987-ХІІ, причому не тільки в контексті війни, а й загалом. Наприклад, Аліна Радченко зауважує, що навіть «сама назва Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» видається не зовсім коректною, адже крім формалізованих структур, віряни можуть створювати неформальні, але стабільні об'єднання (Радченко,

2015, с. 153). Наприклад, сам закон дозволяє це робити шляхом створення релігійних громад, а отже, припускає співіснування не тільки окреслених релігійних організацій, вносячи, таким чином, потенціал для правової невизначеності. Також дослідниця критично оцінює неможливість Церкви як об'єднання віруючих отримати статус юридичної особи, оскільки «це потребує реєстрації окремих релігійних організацій на основі індивідуальних громад вірян, розроблення складних правових схем для управління такими суб'єктами, формалізації канонічних зв'язків між локальними спільнотами та їхніми центрами, а також несення ризиків, пов'язаних із такою складною та крихкою структурою» (Радченко, 2015, с. 148). Власне можливість існування всієї Церкви як юридичної особи була б дуже слушною в контексті сучасних проблем у релігійному полі, коли державні органи мусять проводити бюрократичну роботу відносно декількох юридичних осіб замість однієї.

Максим Васін так само відзначає проблеми в законодавчому регулюванні діяльності релігійних організацій, зазначаючи, що «державна реєстрація релігійних організацій як юридичних осіб досі залишається складною і довготривалою процедурою, під час якої посадові особи реєструючого органу часто вимагають подати не передбачені законом документи, втручаються у зміст статуту, спонукають заявників коригувати види діяльності чи окремі положення статуту щодо управління релігійною організацією» (Васін, 2021, с. 58). Таким чином, можна зробити висновок, що Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» у тому вигляді, у якому він існує зараз, потребує перегляду, який має, передусім, бути спрямований на спрощення процесу реєстрації шляхом усунення зайвих кроків та вимог, а також уточнення формулювання деяких пунктів закону. Особливо недоречною є норма, що вводить так звану «подвійну реєстрацію»: спочатку статут релігійної громади реєструє місцева державна адміністрація чи для релігійних центрів та управлінь – центральний орган виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері релігії, а вже після цього представники релігійної громади чи центру/управління мають звертатися до державного реєстратора заради отримання статусу юридичної особи.

Власне, уже після революційних подій кінця 2013 р. – початку 2014 р. та фактичного початку російсько-української війни український законодавець додатково зіткнувся з необхідністю обмежити російський вплив у всіх можливих сферах, включаючи управління релігійними організаціями. Особливу увагу як на найбільшу конфесію, що діє на території України та певним чином афілійована з Росією, приковує до себе УПЦ (МП). Наприклад, Максим Васін зазначає, що Українська держава повинна була відреагувати на факт використання Росією релігії як стратегічного інструменту для розширення свого глобального впливу та залучення УПЦ (МП) «для утримання України в концепції російського світу та виправдання свого втручання у внутрішні справи України» (Васін, 2024, с. 112). Позиція вищого керівництва УПЦ (МП) лише підігрівала цю тезу. Наприклад, митрополит Онуфрій часто називав російсько-українську війну до повномасштабного вторгнення «братовбивчою» та «громадянською» (Митрополит, 2015), а збройних сепаратистів, які воюють проти України, визначав як «ополченців» (Митрополит, 2014). Яскравою ілюстрацією таких контраверсійних заяв став епізод за участю представників УПЦ (МП) на урочистому засіданні з нагоди Дня пам'яті та примирення 8 травня 2015 р. Коли Президент України оголосив про присвоєння 21 почесного звання «Герой України» українським військовим, які брали участь у бойових діях на Сході України (10 із них померли), усі присутні в залі встали за винятком представників УПЦ МП. Митрополит Онуфрій пізніше прокоментував свою дію як «протест проти війни» (Очільник, 2015).

Ураховуючи вищезазначене, у грудні 2018 р. Верховна Рада України прийняла законопроект № 5309, що оновлював деякі пункти Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (Закон, 2018). Нові поправки затвердили чинну процедуру реєстрації релігійних організацій і полегшили процес зміни підлеглості релігійних організацій за рішенням членів громади. Окрім того, закон передбачав, що релігійні організації, керівний центр яких розташований у країні, що визнана агресором, повинні вказувати цей зв'язок у своїй назві. За результатами релігієзнавчої експертизи, проведеної Міністерством культури України у січні 2019 р., п'ять релігійних організацій,

включаючи УПЦ (МП), підпадали під дію цих законодавчих змін. Згодом Конституційний Суд України ще раз підтвердив правомочність оновлених у 2018 р. статей Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (Рішення, 2022).

Уже в умовах повномасштабного вторгнення Росії актуальними стали більш чіткі способи обмеження деструктивних можливостей країни-агресора в межах релігійного поля. Так, очевидним є факт існування специфічних уразливостей українського православ'я. Вони включають історичні зв'язки з російським православ'ям, які політично експлуатуються для ескалації конфліктів, правові та територіальні спори, що загострюються під час війни, а також ширший суспільний вплив, де релігійна ідентичність використовується як засіб впливу та роз'єднання, сприяючи збільшенню внутрішнього розбрату та інтенсифікації зовнішніх маніпуляцій. Саме для зменшення цих уразливостей постала необхідність оновлення законодавства.

Першим кроком можна вважати зміни, що були зафіксовані ще на початку березня 2022 р., коли Закон «Про свободу совісті та релігійної організації» був доповнений статтею, яка передбачала можливість припинення діяльності релігійної організації за рішенням суду у разі колабораціонізму її керівників (Закон, 2022). Варто зазначити, що станом на сьогодні (липень 2024 р.) не було винесено жодного судового рішення про примусову ліквідацію релігійної організації, хоча прецеденти засудження керівників релігійних організацій за колабораціонізм були (Вирок, 2022). Важливо підкреслити, що рішення про ліквідацію релігійної організації через колабораціоністські дії окремих її членів має прийматися з ретельним обґрунтуванням, оскільки в рекомендаціях ОБСЄ щодо свободи релігії чи переконань та безпеки вказано, що у разі порушення закону «дії та відповідальність конкретної особи/осіб та дії всієї релігійної групи завжди повинні розглядатися окремо» (Свобода, 2022, с. 35–36).

Згодом в законодавчому полі була представлена низка проектів, спрямованих на зменшення можливостей для країни-агресора використовувати релігійний чинник проти України. Першим таким був проект закону № 7204 від 22 березня

2022 р. «Про заборону Московського патріархату на території України» (Проект, 2022). Проект закону № 7204 оперує новими для релігійних організацій поняттями «заборона діяльності» та «націоналізація церковної власності». Водночас релігійним громадам, монастирям і духовним навчальним закладам, що підпадали би під дію закону, надавалася можливість уникнути припинення діяльності та націоналізації шляхом зміни підлеглих. Варто зазначити, що проект закону не передбачив можливості зміни підлеглих для релігійних центрів та управління, що суперечить профільному закону, який не вводить подібних розмежувань та є суттєвим упущенням авторів.

Як уже зазначалося, профільний Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» не містить терміна «заборона». У ст. 16 йдеться про те, що «у разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону та інших законодавчих актів України, її діяльність може бути припинена також за рішенням суду» (Закон, 1991). Закон надає вичерпний перелік випадків, коли діяльність релігійної організації припиняється у судовому порядку. Відповідно до чинного законодавства, припинення діяльності релігійної організації можливе лише за рішенням суду на підставі позову уповноваженого органу з питань реєстрації або прокурора. Варто підкреслити, що пропонувані механізми «заборони» релігійної організації стосується лише формально-юридичного аспекту – припинення реєстрації юридичної особи. Законодавство дозволяє релігійним організаціям діяти без державної реєстрації та без повідомлення органів влади, тому «заборона» не призведе до припинення фактичної діяльності релігійної громади. Варті критики також пропозиції проекту щодо націоналізації церковного майна, можливості вилучення майна на користь місцевих громад, строки виконання закону та нечіткі способи реалізації його положень (Саган, 2022).

Наступною законодавчою спробою був проект закону № 7213 від 26 березня 2022 р. «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами

України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (Проект, 2022). Цей проект пропонує внести доповнення до профільного закону, які забороняють діяльність релігійних організацій, що є складовими частинами інших релігійних організацій, керівний центр котрих розташований за межами України у державі, визнаній законом агресором або яка тимчасово окупувала частину території України. Проект є навіть менш конкретним, аніж попередній, оскільки не визначає механізму встановлення належності релігійної організації до структури з керівним центром у країні-агресорі, а також власне механізму виконання пунктів закону.

Наступним законотворчим заходом був проект закону № 8221 від 23 листопада 2022 р. «Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій», який суттєво відрізнявся від весняних проектів. Передбачалося, що релігійна організація, включаючи релігійну громаду, може використовувати у своїй назві (як повній, так і скороченій) терміни «православний» або «православна» у відповідних відмінках виключно за умови підпорядкування Православній Церкві України у канонічних та організаційних питаннях. За рішенням керівного органу Православної Церкви України інші релігійні організації також можуть використовувати ці терміни. Пропоноване виключне право на використання терміна «православний» не знайшло підтримки серед науковців, зокрема Олександр Саган зазначив, що «спроба навіть сформулювати якийсь прообраз Церкви з особливими повноваженнями суперечить історії розвитку державно-церковних відносин в Україні» (Саган, 2022), а профільний комітет Верховної Ради у своєму висновку вказав, що «запропонована монополія релігійної організації на термін «православний» є недостатньо виваженою та містить ознаки порушення ст. 35 Конституції України» (Проект, 2022). Так само як і згадані вище законодавчі ініціативи, проект № 8221 містить окремі положення, що не були узгодженими з чинним законодавством України, зокрема щодо строків та можливостей припинення релігійних організацій.

Таким чином, можна зробити узагальнені спільні висновки щодо перших законопроектів,

які були спрямовані на обмеження впливу країни-агресора на релігійне середовище України. Ці законопроекти не були достатньо мірою узгоджені з чинним законодавством України та мали низку внутрішніх суперечностей. Навіть саме введення терміна «заборона релігійної організації» не було достатньо обґрунтоване та окреслене. Також проекти мали нечітке визначення релігійних громад, які підпадали би під дію законів, оскільки, передусім, там йшлося про юридичну заборону російської православної церкви та релігійних організацій, які є частиною або підпорядковані російській православній церкві. Оскільки юридично в Україні не існує громад російської православної церкви, а УПЦ активно заперечує статус підпорядкування Московському патріархату, необхідним є прозорий та ефективний метод визначення організацій, що мали би підпадати під дію нових законодавчих ініціатив. Проекти також не забезпечували чіткості у механізмі реалізації положень законів, особливо стосовно строків та обсягів виконуваної роботи. Усе це свідчить про те, що проекти були, передусім, символічними політичними жестами та інструментами спонукання, покликаними підвищити політичний рейтинг їхніх авторів, а не запропонувати реальне рішення проблеми.

Наступною правовою ініціативою був проект закону № 8262 від 5 грудня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій» (Проект, 2022). На відміну від попередніх законотворчих ініціатив даний проект не ставив собі за мету якусь пряму заборону певних релігійних структур, а намагався вирішити суперечності та надмірні складності під час процедури зміни підлеглості релігійної громади. Так, проектом пропонується уникнути акцентування на повноважності зборів лише у разі зібрання певної кількості членів громади, та скасовується вимога засвідчення рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін до статуту підписами членів релігійної громади. У прикінцевих положеннях проекту № 8262 пропонується, що договори оренди, безоплатного користування чи позички державного або комунального майна, укладені з релігійною організацією, яка безпосередньо або як частина іншої релігійної організації, входить

до структури, керівний центр якої знаходиться в країні, що визнана агресором, утрачають чинність. Загалом можна зазначити, що даний проект був більш конструктивним, аніж попередні, однак усе одно не вирішував багато бюрократичних проблем щодо діяльності релігійних організацій. Наприклад, потреба в «подвійній реєстрації» все одно залишалася б актуальною, а процес зміни підлеглості для релігійних громад усе одно залишався б складним процесом. Так само не вирішувалася загальна проблема обмеження впливу країни-агресора на релігійне поле України.

Саме через це згодом було представлено урядовий проект закону № 8371 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» від 19 січня 2023 р., який мав би стати комплексним вирішенням накопичених проблем (Проект, 2023). Так, документ передбачає заборону діяльності релігійних організацій, які афілійовані з релігійними структурами, керівний центр яких розташований у державі, що здійснює збройну агресію проти України. Згідно з текстом законопроекту, діяльність таких релігійних організацій може бути припинена в судовому порядку за адміністративним позовом, поданим або Державною службою з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), або прокурором. Передбачено, що ДЕСС проводитиме релігієзнавчі експертизи для визначення підлеглості у канонічних та організаційних питаннях центрам впливу релігійних організацій, розташованих у державі-агресорі. За результатами експертизи ДЕСС видаватиме приписи щодо усунення порушень у місячний строк зі дня їх видання. У разі невиконання цих приписів у встановлений термін ДЕСС матиме право звертатися до суду з адміністративним позовом про припинення діяльності відповідних організацій. Уже 19 жовтня 2023 р. парламентом було прийнято за основу вищезазначений проект закону.

Варто відзначити, що хоча проект закону № 8371 має суттєвий потенціал для підвищення національної безпеки, необхідно врахувати можливі негативні наслідки його реалізації та забезпечити чітке визначення механізмів виконання положень закону, щоб уникнути правових та соціальних проблем, а також уникнути потенційних іміджевих утрат на міжнародній арені. Навіть сама ДЕСС указала, що,

«виступаючи за беззастережну потребу ухвалення законопроекту № 8371, ми вказуємо на необхідність усунути прикрі прорахунки в його редакції, що подається до другого читання» (Заява, 2024).

Не менш важливим є той факт, що пряме виконання пунктів закону може призвести до численних судових справ, до яких державні органи можуть бути не готові, банально враховуючи кількість справ, які треба буде одночасно процесуально вести. Водночас, як підкреслює Олександр Саган, варто розуміти, що основною метою проекту є «...не заборона якоїсь Церкви, а необхідність розриву відносин між центрами, які знаходяться в країні-агресорі» (Саган, 2024), тобто найкращим варіантом було б, якби релігійна структура, що підпадатиме під дію закону, самостійно повною мірою розірвала відносини з релігійним центром, що знаходиться в країні-агресорі. Також важливо розуміти, що навіть у разі прямого виконання пунктів закону та потенційного юридичного припинення громад УПЦ (МП) через суд самі громади нікуди миттєво не зникнуть. Ба більше, вони все одно зможуть продовжувати свою діяльність, оскільки реєстрація не є обов'язковою умовою для існування релігійної громади. Водночас такі рішучі кроки можуть призвести до ще більшої радикалізації серед прихильників УПЦ (МП), яка давно висвітлює собі образ «гонимої церкви» та потенційного погіршення відносин з важливими міжнародними партнерами.

Саме тому досить слушною опцією може бути або направлення законопроекту на експертизу до Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), або як мінімум урахування правок, що були висловлені більшістю експертів-релігієзнавців. Водночас потенційна пауза у доопрацюванні та формуванні дійсно якісного законопроекту не повинна бути паузою у боротьбі з російським впливом у сфері релігії в Україні. Так, притягнення до індивідуальної відповідальності релігійних діячів, що ведуть деструктивну антиукраїнську діяльність, унеможливлення здійснення фінансових операцій, що можуть загрожувати Україні в релігійному полі, а також постійна просвітницька та інформаційна робота мають бути тільки інтенсифіковані. Ці кроки можуть зменшити кількість релігійних громад, на які буде потрібно буде

застосувати положення закону, обмежуючи їх до особливо маргінально налаштованих частин релігійного простору України.

Висновки. Здобувши незалежність, молода Українська держава зіткнулася з потребою створення адекватної та справедливої політичної моделі у сфері релігійних відносин, особливо враховуючи деструктивний характер радянської політики у цій сфері. У контексті повномасштабного російського вторгнення ця проблема стала ще більш актуальною, що потребує розроблення партнерської моделі державно-конфесійних відносин для забезпечення прав і свобод громадян. Під час обговорення питання регулювання діяльності релігійних організацій в Україні слід урахувувати кілька основних законодавчих ініціатив, які мали на меті обмеження впливу країни-агресора на релігійне середовище. Серед них – проекти № 7204, 7213 та 8221, кожен з яких мав свої особливості та недоліки. Проект № 7204 пропонував запровадження нових понять «заборона діяльності» та «націоналізація церковної власності», але не враховував механізму реалізації цих заходів. Проект № 7213 прагнув заборонити діяльність релігійних організацій, афілійованих із центрами в державах-агресорах, але був менш конкретним у визначенні таких організацій. Проект № 8221 намагався встановити виключне право на використання терміна «православний», що викликало критику через можливі порушення Конституції.

Проект закону № 8371, представлений 19 січня 2023 р., націлений на комплексне вирішення проблеми шляхом заборони діяльності релігійних організацій, афілійованих із релігійними структурами у державах-агресорах. Цей законопроект передбачає проведення релігієзнавчих експертиз Державною службою з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) та можливість припинення діяльності таких організацій через судові рішення. Водночас існують ризики, пов'язані з реалізацією цього проекту, зокрема щодо великої кількості судових справ та необхідності чіткого визначення механізмів виконання положень закону.

Варто зазначити, що хоча законопроект № 8371 має потенціал для підвищення національної безпеки, необхідно врахувати попередні законодавчі ініціативи та їхні недоліки. Доречним кроком може бути направлення

законопроекту на експертизу до Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) або врахування зауважень експертів-релігієзнавців. Окрім того, боротьба з російським впливом у релігійному полі повинна продовжуватися через інтенсифікацію

заходів проти антиукраїнської діяльності релігійних діячів та активну просвітницьку роботу. Це сприятиме зменшенню кількості релігійних громад, які можуть підпадати під дію закону, зосереджуючи зусилля на найбільш проблемних випадках.

Список використаних джерел:

1. Васін, М. (2024). *New Religious Legislation in Ukraine as a Response to Russian Aggression*. Taylor & Francis, London: Security, Religion, and the Rule of Law. 108–134.
2. Васін, М. (2021). Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 242.
3. Вирок суду № 1-кп/183/1277/22 від 5 грудня 2022 року. Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області. Справа № 201/6055/22. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107665674
4. Єленський, В. (2001). Релігійна свобода: українська реальність і світовий досвід Львів: Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти. У 2 т., 10–11.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність». Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-20#Text>
6. Закон України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України». Київ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n2>
7. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Київ, 1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
8. Заява ДЕСС щодо законопроекту №8371: важливість і необхідність усунення релігійного впливу країни-агресора. Київ, 2024. URL: <https://dessa.gov.ua/zaiava-dess-shchodo-zakonoproiektu-8371-vazhlyvist-i-neobkhidnist-usunennia-relihiynoho-vplyvu-krainy-ahresora/>
9. Митрополит Онуфрій про війну на Сході. Київ, 2015. URL: [youtube.com/watch?v=RiDKHZqQBa4](https://www.youtube.com/watch?v=RiDKHZqQBa4)
10. Митрополит Онуфрій: Війна на Донбасі – результат зіткнення протиріч Заходу та Сходу. Київ, 2014. URL: risu.ua/viyna-na-donbasi-rezultat-zitknennya-protirich-zahodu-ta-shodu-mitropolit-onufriy_n70092
11. Очільник УПЦ МП Онуфрій пояснив, чому не встав на вшанування Героїв України. Київ, 2015. URL: unian.ua/politics/1076336-ochilnik-upts-mp-onufriy-poyasniv-chomu-ne-vstav-na-vshanuvannya-gerojiv-ukrajini.html
12. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» Київ, 2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>
13. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій». Київ, 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938>
14. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України». Київ, 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269>
15. Проект закону України «Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій». Київ, 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832>
16. Проект Закону України «Про заборону Московського патріархату на території України». Київ, 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276>
17. Радченко, А. (2015). Правовий статус релігійних об'єднань як інституту громадянського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 207 с.
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Київ, 2022. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf

19. Саган, О. (2022). «Заборона» УПЦ МП (РПЦвУ): потрібні санкції проти України чи результат? Київ. URL: risu.ua/zaborona-upc-mp-rpcvu-potribni-sanktsiyi-proti-ukrayini-chi-rezultat-_n134655

20. Саган, О. (2023). Заяви про заборону УПЦ МП є нарративом РФ, насправді йдеться про розірвання відносин. Київ. URL: https://risu.ua/zayavi-pro-zaboronu-upc-mp-ye-narativom-rf-naspravdi-jdetsya-pro-rozirvannya-vidnosin---ekspert_n143176

21. Свобода релігії чи переконань та безпека: Посібник із питань політики. Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ), Варшава, Польща, 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/538080.pdf>

22. Указ Президента України «Про надання пільг релігійним організаціям». Київ, 1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322/94#Text>

References:

1. Vasin, M. (2024). *New Religious Legislation in Ukraine as a Response to Russian Aggression*. Taylor & Francis, London: Security, Religion, and the Rule of Law. 108–134.

2. Vasin, M. (2021). *Konstitutsiyno-pravovi zasady vzayemodiyi derzhavy i relihiynykh orhanizatsiy v Ukraini*. [Constitutional and legal principles of the interaction of the state and religious organizations in Ukraine]. Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences. National Aviation University. Kyiv, 242 [in Ukrainian].

3. Vyrok sudu № 1-кп/183/1277/22 від 5 грудня 2022 року. Novomoskovskyy miskrayonnyy sud Dnipropetrovskoyi oblasti. Sprava № 201/6055/22. [Court sentence № 1-кп/183/1277/22 from December 5, 2022. Novomoskovskyy City District Court of Dnipropetrovsk Region. Case № 201/6055/22]. Retrieved from: reyestr.court.gov.ua/Review/107665674 [in Ukrainian].

4. Yelensky, V. (2001). *Relihiyna svoboda: ukrayinska real'nist' i svitovyy dosvid*. Lviv: Relihiyna svoboda i prava lyudyny: Pravnychi aspekty. U 2 t. [Religious freedom: Ukrainian reality and world experience. Lviv: Religious freedom and human rights: Legal aspects. In 2 vols.] 10–11 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennya vidpovidal'nosti osib, yaki zdiysnyvaly kolaboratsiynu diyal'nist'». [The Law of Ukraine «On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding Ensuring the Responsibility of Persons Who Engaged in Collaboration Activities»]. Kyiv, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-20#Text> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zminy do statti 12 Zakonu Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» shchodo nazvy relihiynykh orhanizatsiy (ob'yednan'), yaki vkhodyat' do struktury (ye chastynoyu) relihiynoyi orhanizatsiyi (ob'yednannya), kerivnyy tsentr (upravlinnya) yakoyi znakhodyt'sya za mezhamy Ukrainy v derzhavi, yaka zakonom vyznana takoyu, shcho zdiysnyla viys'kovu ahresiyu proty Ukrainy ta/abo tymchasovo okupuvala chastynu terytoriyi Ukrainy». [The Law of Ukraine «On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» Regarding the Name of Religious Organizations (Associations) that are Part of the Structure (Part of) a Religious Organization (Association), the Governing Center (Management) of which is located outside Ukraine in a state that is recognized by law as having committed military aggression against Ukraine and/or temporarily occupied a part of the territory of Ukraine»]. Kyiv, 2018. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n2> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi». [The Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations»]. Kyiv, 1991. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> [in Ukrainian].

8. Zayava DESS shchodo zakonoproiektu №8371: vazhlyvist' i neobkhdnist' usunennya relihiynoho vplyvu krayiny-ahresora. [DESS statement on bill №8371: the importance and necessity of eliminating the religious influence of the aggressor country]. Kyiv, 2024. Retrieved from: <https://dess.gov.ua/zaiava-dess-shchodo-zakonoproiektu-8371-vazhlyvist-i-neobkhdnist-usunennia-relihiynoho-vplyvu-krainy-ahresora/> [in Ukrainian].

9. Mytropolyt Onufriy pro viynu na Skhodi. [Metropolitan Onufriy about the war in the East]. Kyiv, 2015. Retrieved from: youtube.com/watch?v=RiDKHZqQB44 [in Ukrainian].

10. Mytropolyt Onufriy: Viyna na Donbasi – rezul'tat zitknennya protyrich Zakhodu ta Skhody. [Metropolitan Onufriy: The war in Donbas is the result of the collision of contradictions between the West and the East]. Kyiv, 2014. Retrieved from: risu.ua/viyna-na-donbasi-rezultat-zitknennya-protirich-zahodu-ta-shodu-mitropolit-onufriy_n70092 [in Ukrainian].

11. Ochil'nyk UPC MP Onufriy poyasnyv, chomu ne vstav na vshanuvannya Heroyiv Ukrainy. [The head of the UOC MP Onufriy explained why he did not stand up to honor the Heroes of Ukraine]. Kyiv, 2015. Retrieved from: unian.ua/politics/1076336-ochilnik-upts-mp-onufriy-poyasniv-chomu-ne-vstav-na-vshanuvannya-gerojiv-ukrajini.html [in Ukrainian].

12. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrainy shchodo diyal'nosti v Ukraini relihiynykh orhanizatsiy». [The draft Law of Ukraine «On Amendments to Some Laws of Ukraine Regarding the Activities

of Religious Organizations in Ukraine»]. Kyiv, 2023. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219> [in Ukrainian].

13. Proekt Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy». [The draft Law of Ukraine «On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding Improving the Legal Regulation of the Activities of Religious Organizations»]. Kyiv, 2022. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938> [in Ukrainian].

14. Proekt Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» shchodo zaborony diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy (ob'yednan'), yaki vkhodyat' do struktury (ye chastynoyu) relihiynoyi orhanizatsiyi (ob'yednannya), kerivnyy tsentr (upravlinnya) yakoyi znakhodyt'sya za mezhamy Ukrayiny v derzhavi, yaka zakonom vyznana takoyu, shcho zdiysnyla viys'kovu ahresiyu proty Ukrayiny ta/abo tymchasovo okupuvala chastynu terytoriyi Ukrayiny». [The draft Law of Ukraine «On Amendments to the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» regarding the ban on the activities of religious organizations (associations) that are part of the structure (part of) a religious organization (association), the governing center (management) of which is located outside Ukraine in a state that is recognized by law as having committed military aggression against Ukraine and/or temporarily occupied part of the territory of Ukraine»]. Kyiv, 2022. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269> [in Ukrainian].

15. Proekt Zakonu Ukrayiny «Pro zabezpechennya zmitsnennya natsional'noyi bezpeky u sferi svobody sovisti ta diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy». [The draft Law of Ukraine «On Ensuring the Strengthening of National Security in the Field of Freedom of Conscience and Activities of Religious Organizations»]. Kyiv, 2022. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832> [in Ukrainian].

16. Proekt Zakonu Ukrayiny «Pro zaboronu Moskovs'koho patriarkhatu na terytoriyi Ukrayiny». [The draft Law of Ukraine «On the Ban of the Moscow Patriarchate on the Territory of Ukraine»]. Kyiv, 2022. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276> [in Ukrainian].

17. Radchenko, A. (2015). Pravovyy status relihiynykh ob'yednan' yak instytutu hromadyans'koho suspil'stva. [The legal status of religious associations as an institution of civil society]. Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences. National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Research Institute of State Building and Local Government. Kharkiv, 207 [in Ukrainian].

18. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym podannym 49 narodnykh deputativ Ukrayiny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zminy do statti 12 Zakonu Ukrayiny «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi». [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 49 MPs of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine «On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations»]. Kyiv, 2022. Retrieved from: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf [in Ukrainian].

19. Sagan, O. (2022). «Zaborona» UPC MP (RPCvU): potribni santsiyi proty Ukrayiny chy rezultat? [The «ban» of the UOC MP (ROC in Ukraine): Are sanctions against Ukraine needed or the result? Kyiv, Retrieved from: risu.ua/zaborona-upc-mp-rpcvu-potribni-sankciyi-proti-ukrayini-chi-rezultat-_n134655 [in Ukrainian].

20. Sagan, O. (2023). Zayavy pro zaboronu UPC MP ye naratyvom RF, naspravdi ydet'sya pro rozirvannya vidnosyn. [Statements about the ban of the UOC MP are a narrative of the Russian Federation, in fact, it is about the severance of relations]. Kyiv, Retrieved from: https://risu.ua/zayavi-pro-zaboronu-upc-mp-ye-narativom-rf-naspravdi-jdetsya-pro-rozirvannya-vidnosin---ekspert_n143176 [in Ukrainian].

21. Svoboda relihiyi chy perekonan' ta bezpeka: Posibnyk iz pytan' polityky. [Freedom of religion or belief and security: Policy Guide]. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Warsaw, Poland, 2022. Retrieved from: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/538080.pdf> [in English].

22. Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro nadannya pil'h relihiynym orhanizatsiyam». [Decree of the President of Ukraine «On granting benefits to religious organizations»]. Kyiv, 1994. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322/94#Text> [in Ukrainian].